

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 2 Sayı: 4 Aralık 2011

2009 YEREL SEÇİMLERİNİN TÜRK BLOG VE FORUM ORTAMLARINA YANSIMALARI

*“REFLECTIONS ON THE 2009 LOCAL ELECTIONS IN THE
TURKISH BLOGOSPHERE AND FORUMS”*

Mehmet YILMAZ*

Özet

Sanal ortamın sunduğu enstrümanlar olarak blog ve forum üzerinden gerçekleştirilen siyasal etkinlikler çevrimiçi siyasal iletişim olarak karakterize edilmektedir. Blog ve forum ortamlarındaki siyasal tartışma ve müzakereler gerçek yaşam ile önemli bir etkileşim içindedir. Siyasal gündeme dair konular istisnasız olarak çevrimiçi siyasal alana taşınmaktadır. “İtim etkisi” adı verilen yaklaşım ile çevrimiçi vatandaşların Mart 2009 Yerel Seçimlerini sanal ortama nasıl taşıdığı Kasım-Mart 2009 tarihlerinde en fazla girildiği saptanan 243 blog ve 30 forumun incelenmesi yolu ile değerlendirilmektedir. Ayrıca süreçte enstrümanların etkinlikleri de karşılaştırılmaktadır. Değerlendirmenin kuramsal temeli “mobilizasyon” ve “pekiştirme” kuramlarına dayanmakta olup analiz sonuçları araştırma konusunun “pekiştirme” kuramının şartlarını sağladığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: blog, forum, çevrimiçi siyasal iletişim, itim etkisi, pekiştirme kuramı.

Abstract

As instruments introduced by the virtual space, political activities carried out upon blogs and forums are characterized as online political communication. Political arguments and deliberations within the blogosphere and forum environments are in an essential interaction with the real life. Issues relative to

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.

political agenda are invariably conveyed to the online political environment. Regarding how online citizens carried the Local Elections of March 2009 to virtual space, one is evaluating through the examination of top-rated 243 blogs and 30 forums submitted between November-March 2009 approaching the subject with the so called "push effect". In the same process one is comparing the functions of the instruments. The theoretical base of this evaluation relies on "mobilization" and "strengthening" hypothesis and the results of the analyse show that the research subject fulfils the conditions of the strengthening hypothesis.

Key Words: blog, forum, online political communication, push effect, strengthen theory.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönemde, toplumsal yapı ve doğal olarak siyasal alan üzerinde önemli etkileri olan internet, kendini izlenmesi son derece güç bir hız ile sürekli yenileyerek siyasal iletişim sürecini geliştirmekte ve genişletmektedir. İnternetin varlığı ile siyasal alanda, tüm siyasal aktörlerin siyasal etkinliklerini farklı 'boyut' ve 'biçimlerde' sürdürmesi olanaklı olmuş, yeni boyut 'çevrimiçi' (on-line) siyaset ve siyasal iletişim olarak tarif edilirken çevrimiçi boyuttaki yeni iletişim biçimleri internetin sunduğu blog ve forum gibi çeşitli enstrümanlar ile anılmaya başlanmıştır.

İnternetin dahil olduğu ve internetin uhdesinde işleyen siyasal iletişim süreci, "çevrimiçi" sıfatı ile tanımlanırken, çevrimiçi alana ait olmayan öte yandan hem çevrimiçi siyasetin gerekçe ve dayanaklarını oluşturan hem de çevrimiçi tüm etkinliklerin kendisinde bir takım siyasal sonuçlar doğurabilmek için gerçekleştirildiği gerçek yaşam 'çevrimdışı' olarak nitelendirilir olmuştur. Ne var ki "çevrimdışı" için yapılacak bir tanımlama itibari olacaktır. Günümüzde büyük bir ivme ile ilerleyen iletişim teknolojileri, bu iki alan arasında bir ayırım yapmayı güçleştirecek denli her iki alanı bütünleştirmekte ve bir arada değerlendirilmelerini zorunlu kılmaktadır. Mevcut tabloda, vatandaşlar siyasal konum alışları doğrultusunda birbirini tamamlayan çevrimiçi ve çevrimdışı etkinlikler arasında seyretmektedir (Dahlgren, 2000: 339)

Gerçek yaşamda -çevrimdışı alanda- siyasal katılımında bulunuyor olan vatandaşlar, çevrimiçi imkânları katılım düzeylerini yükseltmek ve etkinlik sahalarının kapsamını genişletmek için kullanmaktadır. Wellman ve arkadaşlarının saptaması ile çevrimiçi siyasal alanda etkin olan

vatandaşlar ise çevrim dışında da ve siyasete daha çok katılım gösterme eğilimindedir (Wellman vd., 2001:450-451). Dolayısı ile internet, vatandaşlar için gerçek yaşamdaki siyasal etkinliklerine katkı sağlayan, söyleyemediği fikirlerini söyleyebildiği, en azından kendini ifade ve siyasal gündeme dair görüşlerini tartışıp müzakere edebilecek bir platform (blog ve forum ortamı) bulabildiği, bir bakıma çevrimdışı alanda karşılanmayan isteklerine yanıt veren bir mecradır.

Kamusal alan ve demokrasi karşısında çevrimiçi vatandaşların konumunun ve siyasal konuları çevrimiçi mecraya taşımalarının, siyasal bir konu olarak Mart 2009 Yerel Seçimlerinin çevrimiçi mecradaki dolaşımı özelinde irdelendiği çalışmada itim etkisine tutulacak projeksiyonun ardından gerçekleştirilecek blog ve forum analizleri ile araştırma konusunun çevrimiçi mecraya yansımaları geniş bir perspektiften betimlenmeye çalışılacaktır.

Vatandaşların Çevrimiçi Siyasal İletişim Etkinlikleri İçin Kuramsal Çerçeve: İtim Etkisi (Push Effect) Penceresinden Pekiştirme Kuramı

Çevrimiçi alan (siber uzay) interneti oluşturan küresel bilgisayar ağının biçimlendirdiği etkileşim uzayı olarak internet teknolojisini ürettiği bir evreni ima etmektedir. Burada farklı bilgisayar terminallerindeki kişiler arasında oluşan elektronik iletişim ağları söz konusudur. (Subaşı, 2005:108-109) Böylesi bir ortamda siyasal etkinliği değerlendirmek anlamında ise siyasal web siteleri ve siyasal aktörler tarafından desteklenen “çevrimiçi yapı” ile bu yapı nispetinde vatandaşlar için kolay kılınan “siyasal iletişim etkinliği” arasındaki kavramsal ilişkinin incelenmesi anlamlı olmaktadır. Anılan ilişki çekim etkisi (pull effect) ve itim etkisi (push effect) olarak formüle edilen iki olası kolerasyon karakterine atıf yapmaktadır. Foot ve Schneider’ın geliştirdiği iki formülden çekim etkisi siyasal aktörlerin çevrimiçi etkinliklerini (başta partilerin tüzel kişiliklerini temsil eden web siteleri olmak üzere), itim etkisi ise çalışmanın hareket noktası olan vatandaşların çevrimiçi siyasal hamlelerini karşılamaktadır (2002:222-244; 2002: 1-17).

Vatandaşların çevrimiçi siyasal iletişim etkinlikleri itim etkisi çerçevesinde kategorize edilirken internetin siyasal kullanımını anlatmakta yardımcı olan birçok unsur en iyi şekilde nasıl kavramlaştırılır ve söz konusu kavramsallaştırmada öne çıkan siyasal süreçteki bilgi, güven

ve katılım düzeyleri anlamında çevrimiçi vatandaş bağı ile konu nasıl bağdaştırılarak kuramsallaştırılır sorunu Pipa Norris'in "Dijital Bölünme" kavramı (2001) ile yanıt bulmaktadır. Norris çalışmasında internet destekli vatandaşlık bağı modelinde internetin siyasal kullanımının teknolojik, sosyal, ekonomik çevrenin bir ürünü olarak en başarılı biçimde kavramlaştırılabileceğini ileri sürerken, çevrimiçi siyasal sistemin her toplumda, vatandaş bazında (itim etkisi boyutu) kaynaklar ile motivasyonu bir araya getirip siyasal etkinlik için fırsatlar sağlamakta olduğunu ifade etmektedir. "Dijital Bölünme"de Norris katılım hipotezi üzerine odaklanırken vatandaşların siyasal etkinlikleri için olanakları kullanımı ve çevrimiçi katılım anlamında internetin konumunu mobilizasyon ve pekiştirme kuramları (2001a: 23; 2001b, s. 217- 220; 1999: 72) ile değerlendirmektedir.

Mobilizasyon kuramı çok daha katılımcı bir çevrimiçi vatandaş profili ve siyasal mecra sunarken ülkemizdeki çevrimiçi yapıya pekiştirme kuramı koşullarının uyduğu gözlemlenmektedir. (Yılmaz, 2008:354) Çevrimiçi siyasal platforma açılabilme noktasında pekiştirme kuramı taraftarları internetin kitleleri mobilize kılmadaki başarısızlığına ilişkin başlıca iki nedene kuramın iki alt dalı olarak işaret etmektedirler. Bunlardan ilki internetin siyasetteki rolüne dair sınırlı erişime odaklanan 'kaynağa dayalı' (Strandberg, 2006:14) pekiştirme kuramının koşullarını gözler önüne sermektedir. Bu görüşe paralel bir yaklaşımla Anderson (vd., 1995) ve araştırma ekibi, çevrimiçi siyasal mecrayı kullanan ve kullanmayan vatandaşlar arasındaki farklılığın daha çok ekonomik faktörler ile açıklandığını vurgulamışlardır.

Kuramın 'kaynağa dayalı' olarak boyutlanmasına neden olan kaynaklar, bireylerin kamusal yaşama taşıdıkları kendi potansiyelleri ve nitelikleri ile ilişkilidir. Vatandaşların demografik durumu (gelirleri, eğitim düzeyleri ve cinsiyetleri vb.) çevrimiçi siyasal arenaya erişimlerini direkt olarak etkilemektedir.

PEW'in 1996'ya tarihlenen araştırmasında da bu tablo Amerika örneğinde betimlenmektedir. Buna göre çevrimiçi nüfusun ülke genelindeki tüm demografiyi temsil etmediği açıktır. Çevrimiçi nüfusun genel nüfus ortalamalarından daha genç, daha eğitilmiş, gelir düzeyi daha yüksek ve çoğunlukla erkeklerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Araştırma raporunda, her ne kadar internete erişim sağlayan nüfusun ilerleyen zamanda tüm ülke çapındaki genel nüfusu daha iyi yansıtacağı beklentisine yer verilse de çevrimiçi alana erişimde yaş ve ekonomik gruplar arasındaki farklılığın süreceği tahmin edilmekte, daha yaşlı ve

düşük gelir grubundakilerin aradaki farkı kapatması olanaklı görülmemektedir. (Howard vd., 2001:383-404)

Pekiştirme kuramının ikinci bir alt dalı olarak aynı zamanda mobilizasyon kuramına da aleyhte bir projeksiyon tutan boyut güdülenmedir. 'Güdülenmeye dayalı' (Strandberg, 2006:15) pekiştirme kuramında, çevrimiçi alana erişim koşullarının adil biçimde dağıtıldığı varsayımında çevrimiçi siyasetin hala yalnızca 'siyasetle ilgilenenleri' etkileyeceği ileri sürülmektedir (Gibson, 2004: 95-126). Keza, Norris ve Davis olmak üzere bir çok bilim insanı, çevrimiçi siyasal etkinliğin, her şeyden önce, siyasal hevesliliğe ve hazır bulunuşluk düzeyine sahip vatandaşları harekete geçirdiğini kaydetmişlerdir (Norris, 2001; 1999; Davis akt. Jansen ve Koop, 2005). Bu bulgu paralelinde internet kullanımının mevcut siyasal katılımı ne artıracacağı ne de azaltacağı belirtilmektedir. Dahası internetin sunduğu çevrimiçi imkanları kullanan vatandaşlar, halihazırda etkin olanlar arasından çıkmaktadır ki bu kesimler zaten siyasal bilgi ve ilgi bir başka deyişle motivasyon sahibidirler. Bu anlamda Hacker (1996:213-232) politik katılım için interneti kullananların, diğer katılım şekillerini kullanan politik açıdan etkin olanlar ile aynı kişiler oldukları konusuna dikkat çekmektedir.

Çevrimiçi siyasal platformda "Mart 2009 Yerel Seçimleri" üzerine vatandaşların değerlendirmeleri ve taraftarlıkları ile seçim sonuçları şeklinde tezahür eden çevrimdışı siyasal tablo karşılaştırıldığında gerek kaynağa gerekse güdülemeye dayalı pekiştirme kuramlarına dair tespitlerin, durumu yorumlama aşamasında önemli ölçüde kılavuz olduğu görülmektedir.

Çevrimiçi Siyasal İletişim Enstrümanları olarak Blog ve Forumlar

Çevrimiçi siyasal ortamın tartışma forum ve blogları katılımcı demokrasi anlayışında, politik kasaba toplantılarının çağdaş muadilleri olarak dikkate alınmaktadır. (Ian Budge, 1996: 28- 31) Zira çevrimdışı ortamlar olarak blog ve forumlar vatandaşların siyasal konular başta olmak üzere kamusal konularda konuşabildikleri, tartışabildikleri ve fikirlerini dile getirebildikleri arenalara benzemektedir (Hill ve Hughes, 1998:2-3) ki bu arenalar farklı düşünürlerin terminolojisinde elektronik evrensellik (Levine, 2001:205-212), elektronik Atina (Rheingold, 2000:376) sanal Habermascı kamusal alan (Keane, 2001:85; Tsagarousianou, 1998: 170-172) vb. kavramlara atıflar ile betimlenmektedir.

Blog ve forumların çevrimiçi siyasal iletişim etkinliği için en temel enstrümanlar olmaları çevrimiçi alana girdide bulunan vatandaşlar için bu enstrümanların siyasal değerini de önemli ölçüde artırmaktadır. Söz konusu enstrümanlar geleneksel vatandaşlık etkinliklerinin gerçekleştirilebildiği, sosyal bir yazılım tarafından yönetilen siyasal bir mecra olarak kabul edilmektedir.

Siyasal müzakerenin ziyadesiyle subjektif gözüktüğü, insanların başkalarının fikirlerini hiçe sayabildiği dönemimiz şartlarında, internet kullanıcıları bilgi akis odalarında (information echo chamber) düşünüldüğü gibi çevreleriyle ilişkilerini kesmemekte aksine, çevrimiçi enstrümanları kullanmayanlara nazaran, her türlü siyasal tartışmaya daha egemen bir duruma gelmektedir. (Horriğan, 2004) Bu anlamda çevrimiçi alan ve dolayısı ile blog ve forumlar, siyasal faaliyetlerde bulunmak isteğini taşıyan (güdülenmiş) vatandaşlar için siyasal iletişim süreçlerini kolaylaştıran ve demokratikleştiren bir ortam oluşturmaktadır.

Çevrimdışı alanı, çevrimiçiye taşıırken blog ve forumları birer enstrüman olarak kullanan vatandaşlar sanal mecradan bilgiye ulaşmak ve politik amaçlar ile çevrimiçi etkileşim kurmak amacıyla yararlanırken; siyasal gayeler ile çevrimiçi olan vatandaşların niceliği de başta teknolojinin edinimine ve erişimdeki maddi engellerin azalmasına bağlı olarak artış göstermektedir.

Bloglar ve forumlar, ülke içindeki gündelik siyasal süreçte ve toplumsal hareketlerin düzenlenmesinde, var olan potansiyelleri ve fırsatları yapılandıran bir oluşumdur. Bu enstrümanlar birbirleriyle bağlantılıdır ve sosyal hareketler için önemlidir. James Curran bu önemi üç cümle ile açıklamaktadır. Öncelikle blog ve forumlar toplumsal hareketlerin organize edilmesinde bir araçtır. Sundukları platform ile çevrimdışı olmanın yanı sıra, çevrimiçi olma düşüncesini harekete geçiren bir vasıta fonksiyonunu taşırlar. Son olarak etkileşimli tartışmalarda uzlaşmaya olanak sağlayan ve böylece potansiyel olarak gelişen kamu alanına katkı veren bir araç işlevi görürler zira siber platform çeşitli siyasal konularda çelişen söylemlerin tartışıldığı ve geliştirildiği, herkese açık bir alan olarak anlaşılmalıdır (Curan, 1991:27).

Anılan enstrümanlardan bloglar (ağ günceleri) Pyra laboratuvarlarında 1999 yılında hazır bir iletişim aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kullanıcı dostu program, bilginin sıklıkla güncellenmesine olanak tanımakta, kullanıcı rahatlığı için şablonlar (modeller) sunmakta ve program kullanıcılara ücretsiz sunulmaktadır. (Lawson-Borders ve Kirk, 2005: 548-559)

Blog, blogger, blogging ve blogosphere kelimeleri siyasal alanın alışılmış terminolojilerine kıyasla insanlara yeni gelmektedir. Webloglar ve bloglar, bilginin elektronik ortam vasıtası ile gönderildiği, sıkça güncellendiği, (tersine dönmüş) kronolojik bir sıralamayla sunulduğu çevrimiçi günlükler olarak tanımlanmaktadır. (Welch, 2005) Blog ortamı, haber siteleri ve blogcular arasında bağlantı kuran, sürekli genişleyen bir dünya görünümündedir. (Lawson-Borders ve Kirk, 2005: 548-559)

Bir blog özel ve kamusal yaşamlarımızda yarattığımız ve birbirimize ilettiğimiz mesaj ve belgeleri aktaran, bunlardan anlam çıkaran etkin bir ifade biçimidir. Bu süreç bir sonraki bilgi yığını ve yönetim uygulamalarını temsil edebilecek şekilde kullanılabilen basit tasarımlı bir anlatı teknolojisidir. Anlatı ve bloglar ortak bir zemini paylaşırlar ki bu odaktan çepere (grassroots) giderek artan etkileşimdir. (Coleman ve Götze, 2001:34).

Atikkan ve Tunç blog dünyasının en popüler olanlarının gün içinde sık sık yenilenenler olduğunu belirtmektedir. Blogu yenileme, ciddiyetin, çalışkanlığın ve diğer linkler ile irtibatın göstergesi kabul edilmektedir. Bir blogun başarı ölçüsü ise internet ortamında tartışmaya zemin yaratmasıdır. Bloglarda yayınlanan bir haber veya yorumun farklı bilgilerle beslenip yeni bir boyut kazanması önemli iken e-siyasetin başarısı da icabında bu tartışmaya katılma yeteneğinde gizlidir. (2011:26) Bloglar, aynı zamanda, fikir oluşumuna yönelik bir araç olarak da görülebilir; çünkü blogların gündem koyma ve çerçeveleme sürecini etkilediği gözlenmektedir. (Drezner ve Farrell, 2004)

Bir diğer enstrüman olan forumlar da bloglara benzer işlevlere hizmet etmektedir. Bu anlamda Holzschlag da her iki enstrümanın teknik ve sosyal bakımdan ilk bakışta benzer bir görünüm arzettiğini vurgulamaktadır. Öte yandan araştırmacı ayrıntılı bir değerlendirmede blog ve forumların taşıdıkları pek çok ortak özellik yanında dikkat çekici farklılıklara da sahip olduklarının altını çizmektedir. Holzschlag'a göre forumlar daima forum olmak için oluşturulan, insanların belirli konularda aynı ilgileri paylaşan başka insan topluluklarıyla internet üzerinden bir araya gelip birbirlerini etkiledikleri bir oluşumdur (Holzschlag, 2008). Bloglar ise daha çok kişisel günlükler görünümünde, günlükte ifade edilen konular ya da gündem üzerinde yürüyen tartışmalar ile karakterize edilebilecektir. Forumlar duyuru ortamlarıyken, bloglar kronolojik olarak iletilerin gösterildiği web siteleri özelliğindedir. (Coates, 2008) Bir bakıma, forumun ağaca benzeyen bir yapısı varken, blog merkezi bir yapı arz etmektedir.

“Forum” ve “board” terimleri tüm halkı ya da farklı bir konuyla ilgilenen özgül bir forum başlığını kapsayabilmektedir. Bu forum başlıkları içerisindeki iletiler daha sonra ya kronolojik bir sıralamayla ya da uydu biçiminde eklenen tartışmalar olarak gösterilmektedir. Çevrimiçi forumların, pek çok katılımcı oda için fırsatlar yarattığı görülmektedir ve bu forumlar müzakereci demokrasinin gerektirdiği söylev ya da sohbet biçimlerini olanaklı kılan bir alan yaratmaktadır. (Wright ve Street, 2007:851)

Görüldüğü üzere çevrimiçi alan ve sunduğu enstrümanlar siyasal iletişim penceresinden çeşitli fenomenlerin anlamlandırılması bakımından zengin bir araştırma sahasıdır. Bu aşamaya kadar çevrimiçi alanın karakteristik özellikleri, çevrimdışı olandan farklılıkları, vatandaşlara sunduğu enstrümanlar ve nitelikleri kavramsal ve kuramsal olarak gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Söz konusu arka plana dayanarak araştırma konusu olarak seçilen 2009 Yerel Seçimlerinin blog ve forum ortamlarına nasıl yansıdığı sorusuna her iki enstrümanın anlamsal ve araçsal analizinin yapılması suretiyle yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Türk Blog ve Forumlarında “2009 Yerel Seçimleri”

Bu başlık altında gerçekleştirilen blog ve forum analizleri ile (Uluç, Yılmaz ve Işıkdağ, 2010) araştırma konusu olarak seçilen 2009 Yerel Seçimleri'nin çevrimiçi ortamlara yansımalarının ne olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bahsi geçen blog analizi üç safhadan oluşmaktadır. İlk etapta bu ortamlarda ele alınan siyasal konulara vatandaşların genel ilgi düzeyinin saptanması bakımından blog ve forumlardaki siyasal konular nicelik bakımından tespit edilecek, araştırma konusu olan 2009 Yerel Seçimleri hakkındaki çevrimiçi görüşlerin siyasal konulara oranı bulunacaktır. İkinci etapta, çevrimiçi olarak araştırma konusu üzerine düşüncelerini sanal mecraya taşıyan vatandaşların görüşleri analiz edilecektir ki bu etap içerdiği anlamsal düzeydeki analiz ile araştırmanın belkemiğini oluşturmakta ve 2009 Yerel Seçimleri'nin blog ve forum ortamlarına nasıl yansıdığını betimlemeye olanak tanımaktadır. Son etapta ise Türk blog ve forumların enstrüman olarak etkileşim düzeyleri karşılaştırılacaktır. Bir başka deyişle çevrimiçi ortamda hangi aracın daha yoğun kullanıldığı konusunda araçsal bir saptamada bulunulacaktır.

Araştırma Verilerinin Elde Edilmesi

Çevrimiçi alandaki siyasal tartışmalara dair tespitlerde bulunmak bakımından vatandaş boyutunda en geniş veri blog ve forumlardan elde edilebilmektedir. Ancak söz konusu araştırma evreninin genişliği

(milyonlarca blog ve forumun varlığı da göz önüne alındığında) başlı başına böylesi bir araştırma için önemli bir engel olmaktadır. Olabildiğince, nesnel bir yaklaşım ile araştırma evreninin kendisini temsil edecek düzeye çekilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada araştırma konusuna da dayanarak Türkçe dışındaki dillerde girdi yapılan blog ve forumlar dışarıda bırakılmıştır. Bu daraltma da yeterli olmamaktadır. Evreni biraz daha küçültebilmek için Internet Rating Sisteminden (Alexa, 2009) yararlanılarak en fazla rağbet gören blog ve forumlar saptanmıştır. Çalışmada analiz edilmek üzere siyasal konular alanında en çok ziyaret edilen 243 blog ve 30 forum belirlenmiştir. Ardından beş kişilik bir araştırma ekibi ile Yılmaz ve Işıkdag'ın geliştirdiği blog ve forum analiz yönteminden (Uluç, Yılmaz ve Işıkdag, 2010) yararlanılarak anılan blog ve forumlardaki her bir sayfada yer alan ana konu ve yorumlar seçim gününün beş ay öncesinden başlanarak (Kasım-Mart) aylara göre tasnif edilmiş, çevrimiçi vatandaşların olumlu/ olumsuz veya tarafsız görüş bildirmeleri doğrultusunda (1), (-1) ya da (0) olarak puanlanıp niceleştirilmiştir. Bu işlem için binlerce sayfadaki ana konu ve yorum okunup içerikleri puanlanarak veri elde edilmiştir.

“2009 Yerel Seçimleri”nin Analizi

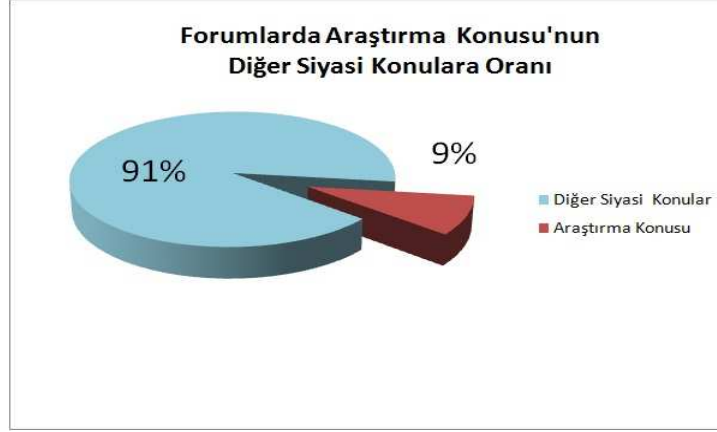
Ülkemizde yerel seçimler gerek iktidar gerekse muhalefet açısından ziyadesi ile önemsenmektedir. İktidar için yerel seçimler yönetimin bütün kademelerine yerleşip iktidarın gücünü genişletmek anlamına gelirken, muhalefet de iktidar olmayı hedeflediği yolculuğunda bu seçimleri yerel yönetimleri kendi siyasal çıkarlarına hizmet edecek şekilde biçimlendirmek adına bir imkân olarak görmektedir (Altan, 2005: 174). Her iki tarafın da yerel seçime atfettiği böylesi bir önem yerel seçimin siyasal bir konu olarak çevrimiçi alana taşınmasını sonuçlamaktadır.

“2009 Yerel Seçimleri”nin analizinin ilk etabında bloglarda ve forumlarda araştırma konusunun diğer siyasal konulara oranı saptanmakta böylelikle araştırma konusuna ilişkin genel ilgi düzeyi belirlenmektedir.

Figür 1: Bloglarda araştırma konusunun diğer siyasi konulara oranı

Figür 2: Forumlarda araştırma konusunun diğer siyasi konulara oranı

Figür 1’de bloglar figür 2’de ise forumlar için görüldüğü üzere, blog ve forum ortamlarında araştırma süresi boyunca (beş ay) 2009 Yerel Seçimleri siyasal konusu diğer siyasal konular karşısında ortalama yüzde 8,5’lik bir orana sahip olmuştur.

Yerel seçim gibi siyasal bir konunun ne çerçevede inceleneceği meselesi de blog ve forum analizleri için anlamsal düzeyde bir sorun olmaktadır. Herhangi bir siyasal konu, o konuya taraf olanlar, olmayalar ve konuyu sanal ortama sadece taşıyıp yorumsuz kalanlar biçiminde formüle edilebilecekken, bir seçim olgu olarak benzer biçimde ele alınamamaktadır. Zira burada inceleme konusu seçim olsun ya da olmasın değil, politik aktörlerden hangisi hakkında görüşlerin ne doğrultuda olduğudur. Bir de incelenen seçimin genel değil yerel bir seçim olduğu faktörü göz önünde bulundurulursa ki bu da siyasal partilerden çok kendi kimlikleri ile adayların ön plana gelmesi anlamını taşıyacağından analizi formüle etmek önemli ölçüde zorlaşacaktır.

Bu noktada yerel seçimlerde siyasal partilerin başarılarını belirleyen sonucun il genel meclisi sonuçları olduğu gerçeği analizi çok sayıda adayın neden olduğu karmaşadan kurtarabilecek bir dayanak olarak değerlendirilmektedir. Zira belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimlerinde kullanılan oylar, daha çok kişilere verilmekteyken, il genel meclisi seçimlerinde daha çok partiler göz önüne alınarak oy kullanılmakta, bu nedenle genel seçim sonuçları ile yerel seçim sonuçları değerlendirilirken, yerel seçimlerin il genel meclisi sonuçları esas alınarak karşılaştırma yapmak gerekmektedir. (Altan, 2005:189) Anılan perspektife

istinaden çalışmada kişiler değil il genel meclisi mantığı ile partiler üzerinden gidilmektedir.

29 Mart 2009 Yerel Seçimlerine 19 parti katılmıştır. Seçimlerde, 48,049,446 seçmen tarafından 81 ilin genel meclis üyeleri, 16 büyükşehir belediye başkanı ile 957'si ilçe, 1.974'ü belde kasaba olmak üzere toplam 2,931 belediyenin başkanları ve meclis üyeleri ile köy ve mahalle muhtarları seçilmiştir. (YSK verileri, 2009) Çevrimdışı bazda seçim kampanyası izlendiğinde, partilerinin söylemlerinin önemli ölçüde genel seçime uygun olduğu; yerel temaların azlığı ve seçim atmosferinin daha çok bir genel seçimi çağrıştırdığı görülmektedir. Özellikle AKP (İşimiz Hizmet, Gücümüz Millet! Türkiye'sin Büyük Düşün!) ve MHP (Ülke Senin Karar Senin) genel mesajlar verirken CHP kampanyasında siber ortam ve çevrimiçi enstrümanlardan büyük ölçüde yararlanan İstanbul Büyükşehir Başkan adayı ile "İstanbul aşkımız, hizmete hazırız!" sloganını (diğer şehirlere de adapte ederek) kullanmıştır.

Çevrimdışı siyasal alandan, çevrimiçi alana dönüldüğünde 29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde blog ve forumlara ana konu ve yorum olarak girdide bulunanların aynı zamanda iktidar partisi konumunda olan AKP'ye ilişkin olumlu, olumsuz ve tarafsız görüşlerini bildirmişlerdir. Blog ve forumlara girilen ifadelerde iktidarın yerelde de kazanmasını arzu edenler net bir biçimde kimi zaman doğrudan saflarını beyan ederek görüşlerini AKP'li kimlik ile dile getirirken, muhaliflerin hangi partiye mensup olduğu metinlerde açıkça yer almamaktadır. Şu halde çevrimiçi vatandaşların AKP'li ya da AKP taraftarı olanları kendilerini açıkça ortaya koyarken diğer partilerin destekçileri büyük ölçüde AKP'ye muhalif olup olmamaları ile karakterize edilebilmektedir. AKP'nin 2004 yerel seçimlerinde yüzde 49'luk bir başarı elde etmesi akabinde 22 Temmuz 2007'de gerçekleştirilen seçimin sonuçlarının da kabaca yüzde 47 AKP, yüzde 53 Diğer şeklinde belirmesi anlamsal düzeyde ikili bir kümeleme ile analizin yapılmasını mümkün kılacak referansı vermektedir.

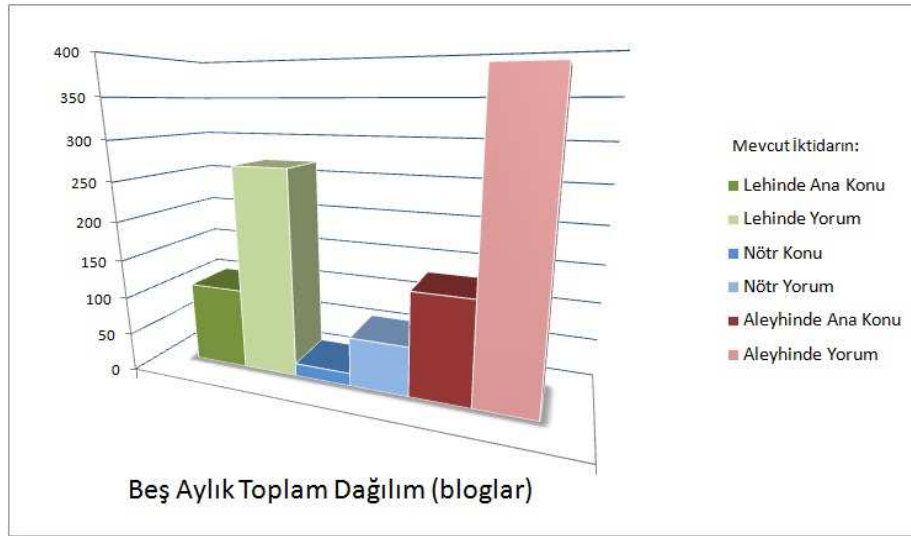
Keza 22 Temmuz genel seçimi farklı partiler arasındaki bir yarış olmaktan giderek uzaklaşıp adeta AKP ve 'diğerleri' arasındaki bir tercihin referandumuna dönüşürken AKP ve 'diğerleri' şeklindeki ayırım, toplumun siyasi psikolojisinde yerleşik bir hale bürünmüştür. 22 Temmuz öncesinde DYP-ANAP bütünleşmesinin fiyaskoyla neticelenmesinin ardından "merkez sağ" seçim denkleminin dışına çıkmış ve 'diğerleri' kategorisi, CHP ve MHP'den ibaret kalmıştır. Seçim sonrası muhtemel bir CHP- MHP koalisyonu, AKP'ye alternatif iktidar bloğu olarak algılanmış dolayısıyla

seçim ya AKP'nin ya da muhtemel CHP- MHP koalisyonunun tercih edileceği bir 'referandum' kimliği kazanmıştır (Önder, 2007: 118).

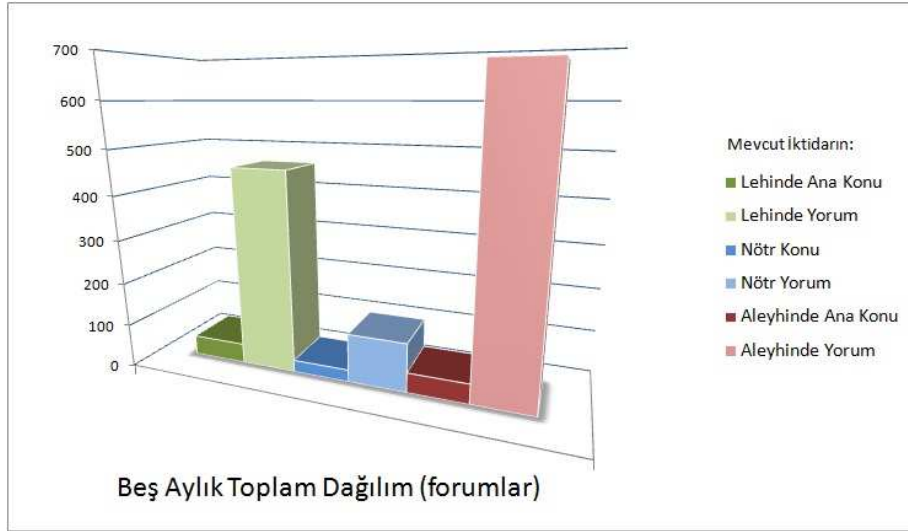
Bu tablodan hareket ile araştırma tasarımı da blog ve forum ortamlarında 29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde AKP lehinde, nötr ve aleyhinde yapılan girdilerin değerlendirmesini yapmak ve böylece seçimin çevrimiçi yansımalarını görmek üzere kurgulanmıştır. Enstrümanların araçsal özelliklerinden kaynaklanan ve tartışmayı başlatarak gündemi belirleyen ifadeler ana konu, ifadeler üzerine süren tartışma girdileri de yorum olarak tanımlanmaktadır.

Bloglar ve forumlar beş ay boyunca çevrimiçi seçim tartışmaları çerçevesinde mevcut iktidarın (AKP'nin) lehinde ana konu, lehinde yorum, nötr ana konu, nötr yorum ve aleyhinde ana konu, aleyhinde yorum olmak üzere ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Figür 3: Bloglarda ana konu ve yorumların türlerine göre beş aylık kümülatif dağılımı

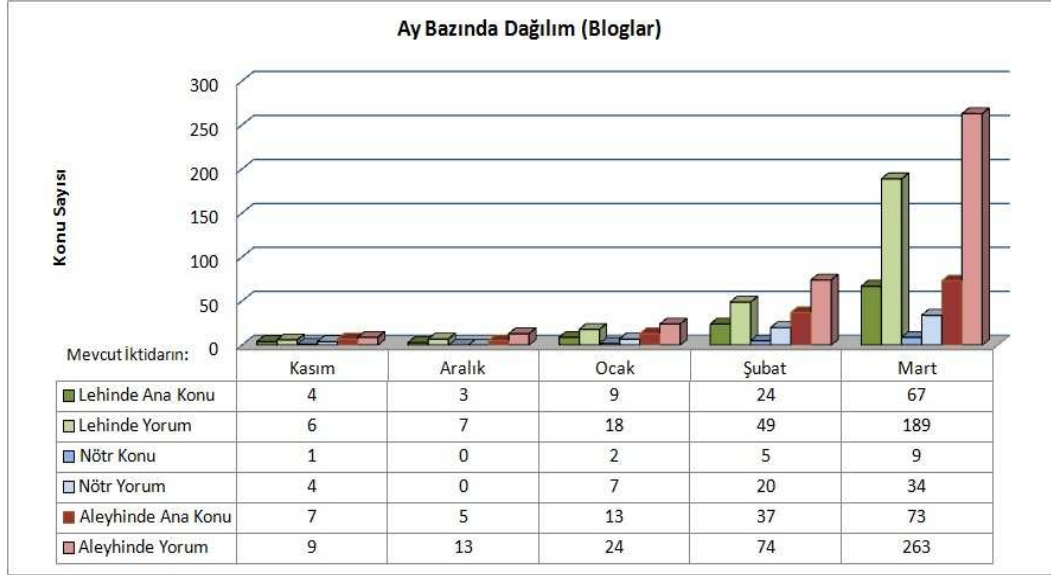

Figür 4: Forumlarda ana konu ve yorumların türlerine göre beş aylık kümülatif dağılımı

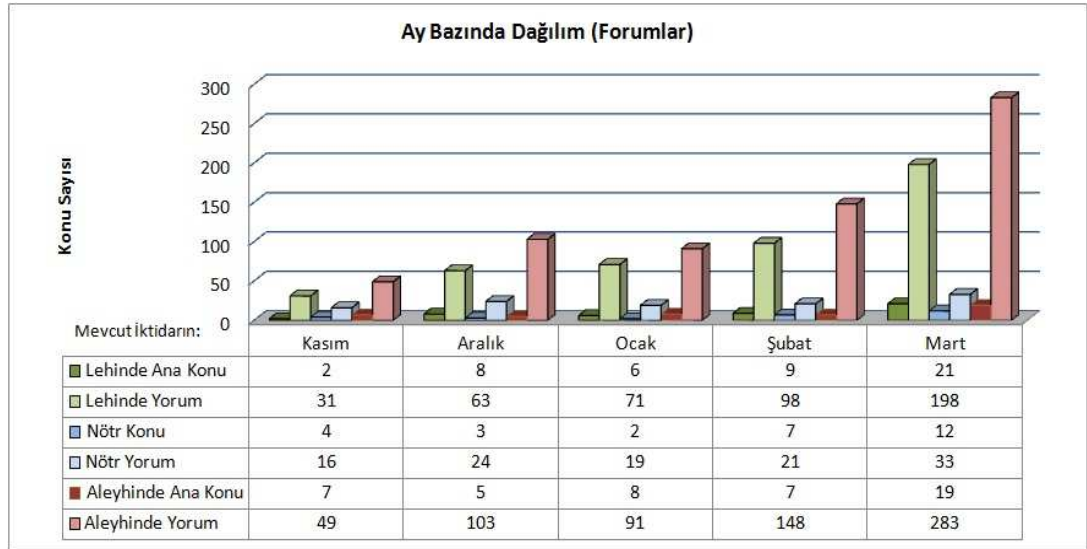

Bloglardaki tabloyu gösteren figür 3 ile forumlardaki durumu aktaran figür 4 nitel anlamda önemli benzerlikler taşımaktadır. Her ikisinde de aleyhte ana konu ve yorumlar lehte olanların üzerindedir. Bloglarda 135 aleyhte ana konu varken forumlarda aleyhte ana konu 46'dır. Ancak aleyhte yorumlar forumlarda dramatik bir artış ile 674 düzeyindeyken, blogda bu sayı 383'tür. Lehte ana konu ve yorumlar ise bloglarda aleyhte ana konunun 28 puan altındayken, aleyhte yorumlarda 114 puan aşağıda seyretmektedir. Forumlarda da lehte ve aleyhte ana konu sayılarının eşit olduğu öte yandan yorumlarda bu eşitliğin aleyhte yorum yönünde 213 sayı fark ile bozulduğu görülmektedir.

Figür : Bloglarda ana konu ve yorumların türlerine göre ay bazında (Kasım-Mart) dağılımı

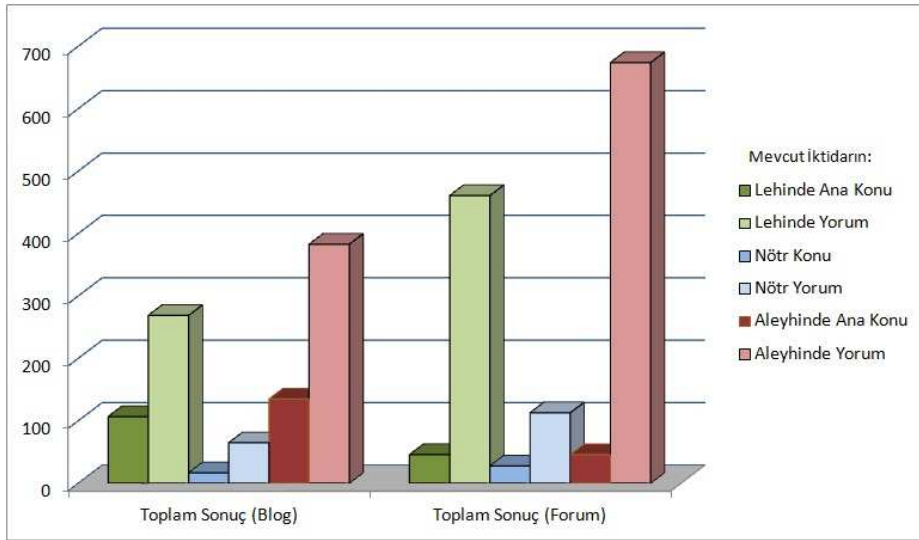

Figür 6: Forumlarda ana konu ve yorumların türlerine göre ay bazında (Kasım-Mart) dağılımı

Bloglarda seçime son iki ay kala çevrimiçi ortama girdilerin aniden arttığı görülmektedir. Özellikle seçim ayı süresince çok sayıda ana konu ve yorum gerçekleşmiştir. Forumlarda ise girdilerin artışı ilk aydan başlayarak yükselen bir eğri çizmektedir. Forumlarda lehte ve aleyhte ana konular arasındaki fark azdır. Her iki enstrüman için aylar bazında da aleyhte ana konu ve yorumların istikrarlı biçimde (forumlarda Aralık, Şubat ve Mart'ta birkaç sayı farkla lehte ana konular aleyhte olanları geçmiş) lehte ana konu ve yorumların üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Figür 7. Blog ve Forumlar için toplam ana konu ve yorumların türlerine göre karşılaştırılması

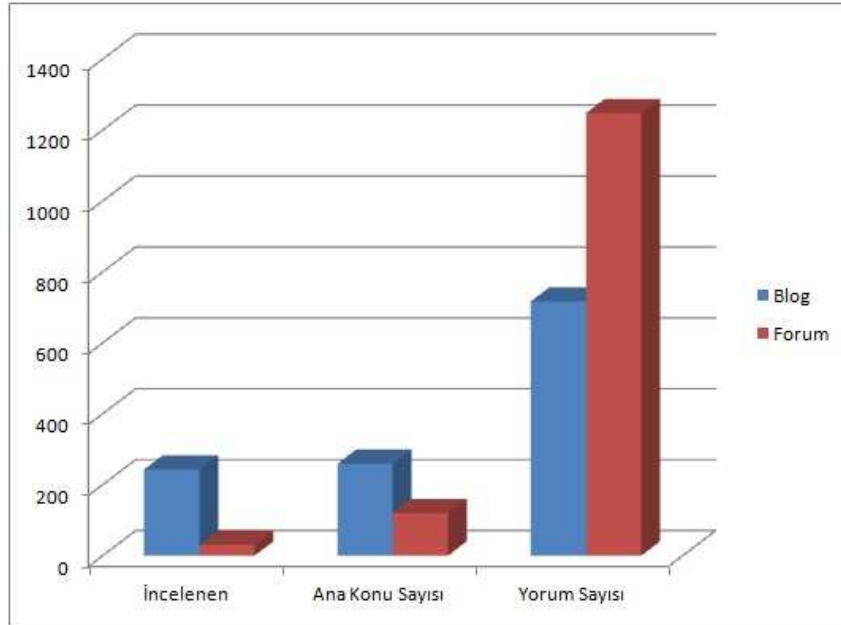
Her iki ortam için toplam ana konu ve yorumların türlerine göre karşılaştırılmasının yapıldığı figür 7'de lehte ana konu (forumda lehte ve aleyhte ana konunun eşit olması istisnadır) ve yorumların aleyhtekilerin altında olduğu görülmektedir.

Blog ve forum analizlerinin son etabı araçsal bir analizi içermektedir. Burada hedeflenen çevrimiçi ortamda hangi aracın daha yoğun kullanıldığı konusunda araçsal bir saptamada bulunmaktır. Kendine has özellikler taşıyan blog ve forumlardan hangisinin çevrimiçi siyasal iletişimde partiler açısından tercih edilir olduğunun bilinmesi özellikle siyasi partilerin organize ettiği çevrimiçi platformlarda o enstrümanın tercih edilmesi noktasında bir öneri oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Enstrümanların nicel anlamda tartışma düzeyine sağladığı alt yapının tespiti için “etkileşim analizi” adlı metod geliştirilmiştir. (Yılmaz, 2008:326). Buna göre bir enstrümanda (ortalama olarak) bir ana konu için ne kadar fazla yorum geldi ise (ana konu ve yorumların içeriğine bakılmaksızın) o enstrüman dahilinde konu ile ilgili o kadar etkileşim gerçekleştiği sonucuna varılabilmektedir.

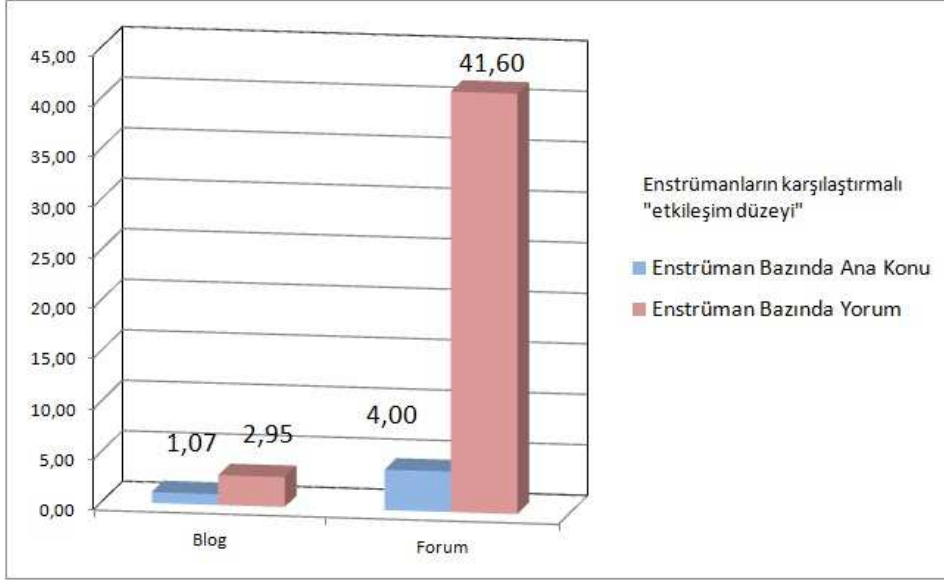
Etkileşim analizi öncesinde incelenen blog ve forum sayısı ile her iki enstrümanda incelenen ana konu ve yorum sayısının tespiti gerekmektedir.

Figür 8. İncelenen toplam blog ve forum; blog ve forumlarda incelenen toplam ana konu ve yorum sayısı

Figür 8’de görüldüğü üzere incelen forum sayısının (30), blog sayısının (243) çok altında olmasına karşın (incelenen blog sayısı, forum sayısının 8,1 katıdır), forumlarda yer alan yorum sayısı (1248), bloglarda yer alan yorum konu sayısından (717) daha (1,74 kat) yüksektir. Bloglarda ana konu forumlara göre daha yüksek olsa da nicel anlamda yorumların forumdaki sayısı daha çarpıcıdır.

Figür 9. Blog ve forumların etkileşim düzeyi

Figür 9’da da görüldüğü üzere bloglarda ana konu düzeyinde etkileşim 1,07, yorum bazında 2,95 iken forumlarda ana konu 4,00, yorum ise 41,6 etkileşim değerini taşımaktadır. 29 Mart Yerel Seçimleri özelinde forumlarda ana konu etkileşim düzeyi blogların 2,75 katı, forumlarda yorum etkileşim düzeyi ise blogların 2,75 katı 10,4 katıdır ki çok dikkat çekici biçimde forumların, bloglara göre daha etkileşimli ortamlar olduğu tespit edilmektedir.

SONUÇ

Kavramsal ve kuramsal bir arka planın çizilmesinin ardından blog ve forumların analiz edilmesi ile çevrimiçi siyasal iletişim penceresinden itim etkisi perspektifi denilen vatandaş boyutu değerlendirilmiştir. Burada hedeflenen analiz konusu olarak seçilen 29 Mart Yerel Seçimlerinin blog ve forum ortamlarına nasıl yansıdığına ilişkin tespitte bulunmaktadır. Bu amaçla binlerce blog ve forum sayfasındaki nitel veri nicel veri olarak işlenmiş, ardından sonuçlar anlamsal düzeye taşınmıştır. Her iki enstrümanın sunduğu ortamın analizinde de mevcut iktidar aleyhinde bir tablo ortaya çıkmıştır. Bloglarda leh ve aleyh arasındaki fark forum ortamlarında daha da açılmaktadır. Muhafif ve arenaya yeni giren seslerin kendilerini ifade edecek platformu en azından çevrimdışı siyasal arenanın bariyerlerine

takılmaksızın çevrimiçi mecralarda bulabileceği savı bu manzarada geçerli görünmektedir. Nitekim "Türkiye'de bloglar siyasi fikirleri yeni oluşmaya başlayan, coşkulu pek çok gencin sığınağı görünümündedir" (Atikkan ve Tunç, 2011:24).

Öte yandan çevrimdışı alanda çok farklı bir tablo görülmektedir. Seçimlerin en somut yansıması elbette ki seçim sonuçlarıdır. Yüksek Seçim Kurulu'nun "29.03.2009 Genel Mahalli İdareler Seçim Sonucu"nu ilan ettiği "İl genel meclisi üyelikleri seçiminde geçerli oyların ve üyeliklerin partilere ve bağımsızlara göre dağılımı ve dağılım oranları"nu gösterir listede, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 15.353.553 geçerli oy ile %38.39'luk başarı gösterdiği ve seçimi yapılan 3281 üyeliğin 1889'unu alarak üyeliklerin %57.57'sini kazandığı anlaşılmaktadır. (YSK, 2009)

O halde buradaki zıtlık nasıl açıklanabilmektedir? Kaldı ki AKP çevrimiçi mecrayı çekim etkisi olarak adlandırılan perspektiften son derece başarılı bir biçimde kullanmaktadır. Siyasal web sitesi kalite analizinde AKP diğer partilerden yüksek bir puana sahiptir (Yılmaz, 2008:284-286). Yine AKP'nin tek yönlü akış içeren çevrimiçi alana konusunda profesyonel çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Ancak blok ve forum ortamları sahip olduğu nitelikleri dolayısı ile başarı elde edebilmek için çok daha yoğun gayretler gerektirmektedir. Başlangıçtaki soruya dönülecek olunursa elde edilen sonuç, çevrimiçi alanda hâkim olan sesin, çevrimdışı alanda aynı güce sahip olmadığını ortaya koymasından çoğunluk vatandaşın çevrimiçi siyasal iletişim sürecine katıl(a)madığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyiş ile Türkiye'deki çevrimiçi çoğunluk, çevrimdışı azınlık durumundadır; çevrimdışı çoğunluk ise çevrimiçi politik iletişim mecrasında mobilizite kuramının şartlarını sağlamamaktadır.

Bu doğrultuda KONDA adlı araştırma şirketinin verileri (KONDA, 2007), gerçekleştirilen analizi destekler nitelikte bir seçmen profili ortaya çıkarmaktadır. Verilere göre, iktidar partisinin seçmen profili eğitim ve gelir düzeyi bakımından düşük, buna karşın ana muhalefet partisinin bunun tam zıddı biçimde yüksek olması yani çevrimdışıdaki çoğunluğun eğitim ve gelir düzeyi kaynaklı engeller nedeni ile mobilize olamaması Türk blog ve forumlarında pekiştirme kuramı koşullarının mevcudiyetini göstermektedir. Yani 29 Mart Yerel Seçimleri blog ve forumlara pekiştirme kuramı koşullarını anlatır biçimde yansımıştır.

Çalışmada bir de araşsal analiz yürütülmüş, burada Türk blog ve forumlarının etkileşim düzeyi karakterize edilmeye çalışılmıştır. Forumlarda etkileşim düzeyinin, blogların çok üzerinde olması siyasi

partilerin organize edeceği çevrimiçi platformlarda forumlara ağırlık vermesi konusunda bir öneri oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

ALTAN, Cemal (2005). "Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1304-0278, Cilt: 3, Sayı: 12, s. 174-190.

ANDERSON, Robert H., BIKSON, Tora K., LAW, Sally Ann, MITCHELL, Bridger M. vd. (1995) *Universal access to e-mail: Feasibility and societal implications*, Santa Monica: RAND.

ATİKKAN, Zeynep ve TUNÇ, Aslı (2011). *blogdan al haberi: Haber Blogları, Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BUDGE, Ian (1996) *The new challenge of direct democracy*, Oxford: Polity Press.

COATES, Tom, "Discussion and Citation in the Blogosphere...", http://www.plasticbag.org/archives/2003/05/discussion_and_citation_in_the_blogosphere, ET. 05.03.2008.

COLEMAN, Stephen ve GÖTZE, John (2001) *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*, Londra: Hansard Society.

CURRAN, James (1991) "Rethinking the media as public sphere", *Communication and Citizenship*, DAHLGREN, Peter ve Colin SPARKS (der.), London: Routledge.

DAHLGREN, Peter (2000) "The Internet and the Democratization of Civic Culture", *Political Communication*, 17 (4), s. 335-340.

DAVIS, Richard (1999) "The Internet and Political Participation", Paper, PSA Annual Conference, University of Nottingham, JANSEN Harold J. ve Royce Koop (akt.) (2005) *Pundits, Ideologues, and Ranters: The British Columbia Election Online*, Sayı 30 (4), <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1483/1601>, ET 10.11.2009.

DREZNER, Daniel ve FARRELL, Henry (2004) "The power and politics of blogs", <http://www.danieldrezner.com/research/blogpaperfinal.pdf>, ET. 17.01.2008.

FOOT, Kirsten A. ve SCHNEIDER, Steven M (2002) "Online action in campaign 2000: An exploratory analysis of the U.S. political web sphere", *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 8 (4). s. 222-244.

FOOT, Kirsten A. ve SCHNEIDER, Steven M (2002) "Online Structure for Political Action: Exploring Presidential Campaign Web Sites from the 2000 American Election", *The Public*, 9 (2), s. 1-17.

GIBSON, Rachel (2004) "Web campaigning from a global perspective", *Asia Pacific Review*, 11(1), s. 95- 126.

HACKER, Kenneth L. (1996) "Missing links in the evolution of electronic democratization", *Media, Culture & Society*, 18 (2), s. 213-232.

HILL, Kevin A. ve HUGHES, John E.(1998) "Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet, People, Passions, and Power", New York : Rowman & Littlefield.

HOLZSCHLAG, Molly E. (2008) "Forums vs. Blogs: A Feature Show-Down", <http://www.informit.com/articles/article.aspx?p=377075>, ET. 05.03.2008.

HORRIGAN, John, GARRETT, Kelly ve Paul RESNICK (2004) The Internet and democratic debate. Report for Pew Internet and American Life Project, http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Political_Info_Report.pdf, ET. 10.12.2009

HOWARD, Philip N., RAINIE, Lee ve JONES, Steve (2001) "Days and Nights on the Internet: The Impact of a Diffusing Technology", *American Behavioral Scientist*, 45(3), s. 383-404.

KEANE, John (2001) "Structural Transformations of the Public Sphere", *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice*, HACKER, Kenneth L. ve Jan van Dijk (der.), London: Sage Publications.

Konda Araştırma ve Danışmanlık, seçim'07, Siyasal Eğilimler Araştırmaları, Özet Rapor, 18.07.2007, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf>, ET. 11.10.2007.

LAWSON-BORDERS, Gracie ve KIRK, Rita (2005) "Blogs in Campaign Communication", *American Behavioral Scientist*, 49(4), s. 548-559.

LEVINE, Peter (2001) "Civic Renewal and the Commons of Cyberspace", *National Civic Review*, 90 (3), s. 205- 212.

NORRIS, Pippa (1999) "Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy", *Democracy.com? Governance in a Networked World, Political Parties and Political Development*, Joseph La Palombara ve Myron Weiner (der.), Princeton: Princeton University Press.

NORRIS, Pippa (2001a) *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*, New York: Cambridge University Press.

NORRIS, Pippa (2001b) "Preaching to the Converted? Pluralism, Participation, and Party Websites", *Party Politics*, 9 (1), Sage Publications, 2001, s. 21-45.

ÖNDER, Tuncay (2007) "22 Temmuz'a Dair Notlar", *Türkiye Günlüğü -22 Temmuz 2007, Sosyolojinin Siyasete Cevabı-* 90, s.117-122

RHEINGOLD, Howard (2000) *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, Cambridge: The MIT Press.

STRANDBERG, Kim (2006) *Parties, candidates and citizens on-line : studies of politics on the Internet*, Korsholm: Åbo Akademi University Press.

SUBAŞI, Necdet (2005) "İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları", *İnternet, Toplum, Kültür*, Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.), Ankara: Epos Yayınları.

TSAGAROUSIANOU, Roza (1998) "Electronic Democracy and the Public Sphere: Opportunities and Challenges", *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Networks*, TSAGAROUSIANOU, TAMBINI, Damian ve Cathy BRYAN (der.), London: Routledge.

ULUÇ, Güliz, YILMAZ, Mehmet ve Ümit Işıkdag (2010) Blogs and forums in a presidential election process in Turkey. DUMOVA, Tatyana ve Richard FIORDO (der.), *Handbook of research on social interaction technologies and collaboration software: Concepts and trends*, Hershey-New York: IGI Global Publications.

WELLMAN, Bary, HAASE QUAN Anabel, WITTE, James ve Keith HAMPTON (2001) "Does the Internet Increase, Decrease or Supplement Social Capital?", *American Behavioral Scientist*, 45 (3), s. 436- 455.

WELSCH, Pete (2005) "Revolutionary vanguard or echo chamber? political blogs and the mainstream media", Sunbelt XXV presentation, <http://www.blogninja.com/sunbelt05.pete.ppt>, ET. 20.07. 2009.

WRIGHT, Scott ve STREET, John (2007) "Democracy, deliberation and design: the case of online discussion forums", *New Media & Society* (9) 5, Sage Publications, 2007, s. 849-869.

YILMAZ, Mehmet (2008). *Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Dolayımında Kurgulanması: Yeni Olanaklar, Stratejiler ve Beklentiler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksek Seçim Kurulu,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/ResmiGazete/IlGenel.pdf>,
ET. 20.03.2010; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/GenelSecimler.html>, ET. 20.03.2010.

_____, ALEXA (2009) www.alexa.com/history, ET. 20.05.2009.